

अध्याय एक

परिचय

अध्ययनको पृष्ठभूमि

आफ्नै संस्कृतिको धनी लिम्बु जातिहरूको आफ्नै मातृभाषा लिपि तथा साहित्यको विकास हुन थालेको धेरै समय भएको छैन । लिम्बु शब्दको व्युत्पत्ति लिम्बु भाषाका आधारमा किटान गर्न सकिएको छैन । लिम्बु शब्दको अर्थ खोजी गर्दा लिम्बु मातृभाषी वक्ताका अनुसार लि भनेको गुलेली र बु भनेको मट्याङ्गा भन्ने शाब्दिक अर्थ भेटिन्छ । यसरी गुलेली र बु भनेको मट्याङ्गा खेलाएर हिँड्ने एक, जातिको थर लिम्बु रहन गएको हुन सक्ने लिम्बु भाषाका ज्ञाताहरूको ठहर रहेको छ । इमानसिंह चेम्जोङको किराँतकालिन विजयपुरको इतिहास (२०३१) का अनुसार लिम्बु शब्दलाई लि,- धनु र आबु - लडाइँ खेल्ने भनेर लि. आबु वान- धनुले जितेको देश भनेर उल्लेख छ । सोही पुस्तकका अनुसार वि. स. १८३१ श्रावण २२ गते पृथ्वीनारायण शाहको पालामा शाह सरकारको तर्फबाट अभिमानसिंह बस्नेत, पार्थ भण्डारी र एक जना भुजेल जातिका व्यक्ति र लिम्बु तर्फबाट सुन लिम्बु, कुन लिम्बु र जङ्ग लिम्बु गरी ६ जनाले सम्झौतामा हस्ताक्षर गरी ताम्रपत्र तयार गरिएको हो यसमा शाहवंशीय सरकारलाई कूल दाजु र लिम्बु क्षेत्रका लिम्बुहरूलाई कूल भाई उल्लेख गरिएको छ नेम्वाङ्ग, (२०१५: ४) । लिम्बु शब्दकोशमा 'लिम्बु' को अर्थ लिम्बुवान क्षेत्रमा बसोबास गर्ने एक किराँत जाति भनिएको छ । लिम्बुवान भन्नाले पूर्वी नेपालको मेची र कोशी क्षेत्रको पहाडी इलाका पर्दछ ।

लिम्बु नेपालको एक प्रमुख मङ्गोल जनजाति हो । त्यसै जातिको बोल्ने भाषालाई लिम्बु भाषा भनिन्छ । पूर्वी नेपालको भाषिक सर्वेक्षण अनुसार लिम्बुभाषा पूर्वी किराँतीको उपवर्गमा पर्छ । किराँत प्राचीनकाल देखि नै विद्वानहरूले उल्लेख गरेको प्रमुख हिमाली जाति हो लिम्बु नेपाली - अंग्रेजी शब्दकोश २०५९, ९) । लिम्बु किराँतीहरूमा स्पष्टरूपमा आफ्नै जातीय संस्कृति र छुट्टै पहिचान भएको मानिन्छ । परम्परागत रूपमा सम्पूर्ण किराँत क्षेत्रलाई माझ किराँत, वल्लो किराँत, पल्लो किराँत भनेर छुट्याएको थियो । त्यसमध्ये पल्लो किराँत क्षेत्र नै लिम्बुहरूको मूल थलो मानिन्छ । हाल यिनीहरू नेपालका विभिन्न ठाउँहरूमा र वर्मा, भुटान र भारतका विभिन्न प्रान्तहरूमा समेत छरिएर रहेका छन् । हाल लिम्बुहरू भित्र पनि विभिन्न २५९ थरहरू रहेका छन् (श्रेष्ठ २०४२: १०६)।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यक्रमको प्रयोजनका लागि यो अध्ययन गरिएको हो । यसमा लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यगठनको तुलना गरी समानता र भिन्नताको प्रस्तुती गरिएको छ । यस

अध्ययनमा सीमित जनसङ्ख्यामा बोलिने लिम्बुभाषाको स्तरीय नेपाली भाषामा प्रयुक्त वाक्यगठनका विशेषतासँग तुलना गरी भाषाविज्ञानका विभिन्न क्षेत्रमा विशेष महत्वका साथ अध्ययनले प्राथमिकता पाएको छ । सांस्कृतिक दृष्टिले महत्व राख्ने जातिहरूको जातिभाषिक, विशेषतालाई स्तरीय नेपाली भाषासँग तुलना गर्नु यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य हो । प्रत्येक जातिभाषामा आ-आफ्नै जातीय विशेषता रहेका हुन्छन् । यिनै विशेषताले नै भाषा भाषाको अन्तर र तिनीहरूको स्थान निर्धारण गरेको हुन्छ । व्यतिरेकी विश्लेषणको प्रक्रिया तथा पद्धतिहरूको अवलम्बनद्वारा वाक्य विज्ञान अन्तर्गतलाई व्याकरणात्मक कोटि लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदर र करण - अकरणमा तुलनात्मक विभिन्तालाई तालिकीकरण गरी स्पष्ट पारिने छ । पूर्व गरिएका खोज तथा अध्ययनबाट प्राप्त प्रमाणहरूमा आधारित तथ्यलाई महत्व दिएर त्यसमा सकेसम्म थप नयाँकुराको जानकारी प्रामाणिकरूपमा प्रस्तुत गर्नु नै यस अध्ययनको महत्व रहेको छ ।

समस्याकथन

समस्याकथनमा समस्याको पूर्ण विवरण दिइएको हुन्छ। समस्याको समाधान गर्नु अनुसन्धानको उद्देश्य हुन्छ । प्रस्तुत शोध प्रस्तावको समस्या लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यसङ्गतिको तुलना गर्नु रहेको छ ।

यहाँ बसोवास गर्ने विभिन्न जातजातिका आ-आफ्नै भाषा छन् । कतिपय भाषाका आफ्नै लिपि, व्याकरण र साहित्य समेत विकास भएको पाइन्छ । पहिलो भाषा जस्तै दोस्रो भाषा सिकाइमा सहज हुँदैन । यहाँका आदिवासी लिम्बु जातिहरूको मातृभाषा नेपाली इतर परिवारको भाषा भएकाले लिम्बुभाषाको पदसङ्गति र वाक्यगठन प्रक्रिया आफ्नै किसिमको रहेको छ । नेपालीमा गर्छु, खान्छु, भन्छु, सुन्छु जस्ता क्रियापदको अन्त्यमा 'छु' प्रयुक्त हुन्छ भने लिम्बुभाषामा चोगुङ्, चाङ्, पातुङ्, खेपसुङ् जस्ता नाँके स्वर प्रयुक्त हुन्छन् । नेपालीमा भन्छु र बोल्छु क्रियापदमा अलग वर्ण प्रयोग देखिन्छ भने लिम्बु भाषामा पातुङ् शब्दले दुवै अर्थ बुझाउँछ । प्रस्तुत शोधकार्य निम्नलिखित समस्याहरूसँग सम्बन्धित रहेको छ ।

- (क) लिम्बुभाषाको वाक्यगठन व्यवस्था कस्तो छ ?
- (ख) लिम्बु भाषाको वाक्यगठन व्यवस्थाको वर्णन र विश्लेषण कसरी गर्न सकिन्छ ?
- (ग) लिम्बु भाषाको वाक्यसङ्गति र नेपाली भाषाको वाक्यसङ्गतिमा के कस्ता समानता र भिन्नताहरू रहेका छन् ?

अध्ययनको उद्देश्य

कुनै पनि कार्य गर्नुको पछाडि खास उद्देश्य हुन्छन् । ती उद्देश्यहरू स्पष्ट, व्यावहारिक, मापनीय, र विशिष्ट हुनुपर्दछ । यसै सत्यताका आधारमा प्रस्तुत शोधकार्यका निश्चित उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- (क) लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यगठन व्यवस्थाको परिचय दिनु,
- (ख) लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यसङ्गतिको तुलना गर्नु,
- (ग) लिम्बु र नेपाली भाषाका वाक्यसङ्गतिमा समानता र भिन्नता पत्ता लगाउनु,

अध्ययनको औचित्य

शोधकार्यको औचित्य अन्तर्गत शोधकार्य सम्पन्न भइसकेपछि यसले क-कसलाई कुन-कुन पक्षमा के कस्ता लाभ, उपलब्धि वा सहयोग पुऱ्याउँछ भन्ने बारेमा उल्लेख गरिन्छ । जुनसुकै भाषाको पनि आ-आफ्नो प्रकृतिको वाक्यगठन प्रक्रिया हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा वाक्यको अन्त्यमा क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ । यसरी नेपाली भाषाका सन्दर्भमा हेर्दा भिन्न पारिवारिक भाषाहरू मध्ये लिम्बु भाषा पनि उल्लेखनीय भाषा हो । लिम्बु भाषाको पनि आफ्नै भाषिक स्वरूप र वाक्यगठन व्यवस्था रहेको हुँदा विशेष गरी नेपालको पूर्वी भागमा लिम्बु समुदायमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने क्रममा यो अध्ययन औचित्यपूर्ण हुने देखिन्छ ।

कुनै पनि विषयको खोज तथा अनुसन्धान गर्नु आफैमा महत्वपूर्ण कार्य हो । आफ्नै भाषा संस्कृतिका दृष्टिले धनी लिम्बुभाषी विद्यार्थीहरूलाई स्तरीय नेपाली भाषाको अध्ययन गर्न समेत आधारशीला प्रदान गर्ने छ । पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, निर्देशिका आदिको निर्माणका क्षेत्रमा यस अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउने नै छ । विभिन्न क्षेत्रका भावी अध्येता, शिक्षक, विद्यार्थीहरूका निम्ति लिम्बु र नेपाली भाषाको भाषिक अन्तर थाहा पाउन यो अध्ययन आधार सामग्री हुन सक्ने भएकाले यसको औचित्य तथा महत्व स्वतः पुष्टि हुन्छ ।

अध्ययनको परिसमा (सीमाङ्कन)

कुनै पनि अध्ययनको क्षेत्र, परिवेश तथा सामग्रीको संभाव्यता अन्यन्त व्यापक र विस्तृत हुन्छ । त्यसैले समग्र खोजबाट प्राप्त तथ्यलाई त्यस विषयको भार वा प्रयोजन अनुसार अध्ययनको गहिराई र व्यापकतालाई निश्चित क्षेत्रमा सीमित गर्नु पर्ने हुन्छ । शोधको क्षेत्र र सीमा स्पष्ट भएन

भने शोधकार्यमा जटिलता आउनुका साथै उद्देश्यसम्म पुग्न कम सम्भावना रहन्छ । तसर्थ प्रस्तुत शोधकार्यलाई व्यवस्थित गर्न र उद्देश्यतर्फ केन्द्रित हुन निम्नानुसार सीमाङ्कन गरिएको छ ।

- (क) लिम्बु मातृभाषी वक्ताहरूमा शिक्षित, अशिक्षित, वृद्ध, प्रौढ, किशोर, बालबालिकाका उमेर समूहमा सीमित रहेको छ ।
- (ख) प्रस्तुत अध्ययन लिम्बु मातृभाषी वक्ताहरूसँग मात्र सीमित रहेको छ ।
- (ग) नेपाली भाषाका वाक्य भेद गर्ने दुईवटा आधारहरू (संरचनाको आधार र अर्थगत आधार) तालिकाबाट प्रष्ट पारिएको छ ।
- (घ) प्रस्तुत अध्ययन व्यतिरेको विश्लेषणका प्रक्रिया तथा पद्धतिको अवलम्बनद्वारा वाक्यविज्ञान अन्तर्गत वाक्यलाई व्याकरणात्मक कोटि लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदर, काल, करण र अकरणको तुलनात्मक अध्ययनमा सीमित रहेको छ ।

विशेष पद (पारिभाषिक शब्द) को परिभाषा

प्रस्तुत अध्ययनमा प्रयोग गरिने पारिभाषिक शब्दको परिभाषा र स्रोत समेत खुलाइएको छ ।

स्रोतव्यक्ति :- लिम्बुजाति

स्रोतभाषा :- लिम्बुभाषा

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

कुनै पनि कार्य गर्दा पूर्वकार्यको अध्ययनको आधारमा गर्नु राम्रो हुन्छ । अनुसन्धान गर्नुभन्दा पहिले सम्बन्धित विषयमा लेखिएका पत्रपत्रिका, ग्रन्थ, अनुसन्धान तथा अन्य श्रव्य, दृश्य, सामग्री पढेर, सुनेर, अध्ययन मनन गरेर तिनको सङ्क्षिप्त टिप्पणीमूलक समीक्षा नै पूर्वकार्यको समीक्षा हो (भट्टराई २०६५: ९३) । कुनै पनि उद्देश्य प्राप्तिको लागि कार्य गर्दा भएका के कस्ता कार्यहरू कसरी र किन गरिएका थिए ? सो सम्बन्धि लेखाजोखाको आधारमा अध्ययन गरिनु वाञ्छनीय हुन्छ । त्यसमा पनि कुनै समस्या र विषयका बारेमा गरिने अनुसन्धान कार्यमा त पूर्वकार्यको समीक्षा गरिनु अनिवार्य नै हुन्छ ।

यसै क्रममा आजसम्मको अध्ययनलाई सरसर्ती हेर्दा थारू गुरूड, नेवार, मगर, राई लगायतका अन्य धेरै भाषामा नेपाली भाषासँग वाक्यगठनको तुलनात्मक अध्ययन विभिन्न समयमा भए पनि लिम्बुभाषा र नेपाली भाषाको वाक्यगठनको तुलना गरेर अध्ययन भएको पाइँदैन । केवल त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धि अध्ययन मात्र पाइए तापनि तिनै सामग्रीलाई पूर्वकार्यको समीक्षाका रूपमा कालक्रम अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

भण्डारी (२०५९) द्वारा मगर र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यातिरेको शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा मगरभाषी वक्ताद्वारा बोलिने मगरभाषाको वाक्यगठन र स्तरीय नेपालीभाषी वक्ताद्वारा बोलिने वाक्य सङ्गतिबीचको समतलीयको व्यातिरेकोलाई मुख्य सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा मगरभाषा र नेपाली भाषाका सामान्य वाक्य र उपवाक्यको तुलनात्मक प्रस्तुती रहेको छ । वाक्य सङ्गतिको तुलनात्मकरूपमा विश्लेषण गरिएको प्रस्तुत सामग्री यस अध्ययनका लागि उपयोगी हुने देखिन्छ ।

लिम्बु (२०६१) द्वारा, कक्षा ५ मा अध्ययनरत लिम्बु मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटि विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरूको वर्गीकरण गरी निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ । व्याकरणात्मक कोटि लिङ्ग, वचन, पुरूष र काल सँग सम्बन्धित त्रुटिहरूको चर्चा गरिएको छ । यो अध्ययन विषयगत आधारमा र भाषागत आधारमा आंशिक सहयोगी सामग्रीका रूपमा उपयोगी देखिन्छ ।

पौडेल (२०६७) द्वारा बोटे भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा व्यातिरेकको अध्ययन शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा बोटे भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक कोटिलाई आधार बनाएर तुलना गरिएकाले वाक्यगठन सम्बन्धि धारणा निर्माण गर्न सहयोगी सामग्रीको रूपमा रहेको देखिन्छ ।

नेपाल (२०६९) द्वारा, कक्षा ६ मा अध्ययनरत लेप्चा मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूले विश्लेषण शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा लेप्चाभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, विशेषण र विशेष्य भाषाकोटिमा गर्ने त्रुटिका विश्लेषण गर्ने उद्देश्य राखेको पाइयो ।

प्रस्तुत अध्ययनमा पदसङ्गतिको सामान्य परिचय दिई लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, विशेषण र विशेष्य, भेदक र भेद्यमा सङ्गतिको चर्चा गर्दै प्रतिनिधि विद्यार्थीबाट प्राप्त सामग्रीलाई तालिमको चर्चा गर्दै प्रतिनिधि विद्यार्थीबाट प्राप्त सामग्रीलाई तालिकाबद्ध गरिएको छ । त्रुटिको व्यापकतालाई नसमेट्नु, समतलीय तुलनामा सीमित हुनु र लेप्चा भाषासँग सम्बन्धित हुनुले प्रस्तुत अध्ययनका लागि आधार सामग्री हुन नसक्ने देखिन्छ ।

श्रेष्ठ (२०६३) द्वारा गुल्मेली, नेवार र स्तरीय नेपाली भाषाका वाक्यहरूको व्यतिरेकको विश्लेषण शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनमा गुल्मेली, नेवारी र नेपाली गरी तीन भाषाका वाक्यगठन व्यवस्थाको विश्लेषण व्याकरणात्मक कोटिका प्राय सबै क्षेत्रलाई समेटेर उर्ध्वतलीय व्यतिरेकीलाई चिनाउन प्रयास भएको छ । दुई भन्दा बढी भाषाका सामग्री पढि वाक्यबीच तुलनात्मक अध्ययन महत्व दिएर सामग्रीलाई व्यवस्थित गरिएकाले प्रस्तुत सामग्री यस अध्ययनका लागि आंशिक सहयोगीको रूपमा रहेको देखिन्छ ।

निरौला (२०६७) द्वारा कक्षा ६ मा अध्ययनरत लिम्बु मातृभाषी पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा कक्षा ६ को पाठ्यपुस्तकको व्याकरण अभ्यास अन्तर्गत पदसङ्गतिको आधार जनाउने लिङ्ग, वचन, आदर र पुरुषसँग सम्बन्धि छुट्टाछुट्टै समस्यालाई वर्गीकरण सोवाट प्राप्त नतिजालाई तालिकाबद्ध गरिएको छ । एउटै मात्र कक्षाका अभ्यासमा सीमित प्रस्तुत अध्ययनले भाषाको व्यापकतालाई समेट्न सकेको देखिदैन । लिम्बु भाषाको इतिहासलाई सतही रूपमा मात्र व्याख्या गरिएको प्रस्तुत अध्ययनले यस अध्ययनलाई आंशिक सहयोग मात्र पुऱ्याउने देखिन्छ ।

भण्डारी (२०६३) द्वारा, बुटवल नगरपालिका भित्रका माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा बुटवल नगरपालिकालाई

क्षेत्र निर्धारण गरी सो क्षेत्रभित्रका माध्यमिक तहका ५ वटा सरकारी र ५ वटा निजीबाट ३०-३० जना गरी जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरूलाई नमूनाका लागि छनौट गरिएको छ । रुपन्देही जिल्लाको बुटवल नगरपालिका भित्रका १० वटा माध्यमिक स्तरका विद्यार्थीले नेपाली भाषाको वाक्यगठन वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, पक्ष, भाव र आदरमा आधारित त्रुटिहरूको अध्ययनमा सीमित गरिएको छ।

प्रस्तुत अध्ययनको मूल र अन्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- (क) माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा वाक्यगठन सम्बन्धी गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु ।
- (ख) उक्त त्रुटिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु,
- (ग) ती त्रुटिहरूका निराकरणका निमित्त उपायहरू पत्ता लगाई सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु, प्रस्तुत अध्ययनमा वाक्यगठनको परिभाषा र वाक्यगठनका तत्वहरू वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, पक्ष, पक्षको वर्गीकरण, भाव, भावको वर्गीकरण, वाच्य, कारक, कारकको वर्गीकरण, आदर, आदरार्थीको वर्गीकरण विस्तृत प्रस्तुती रहेको छ । यस अध्ययनलाई वाक्यगठनको परिभाषा गर्न र तत्वहरूको पहिचान गर्नमा प्रस्तुत अध्ययनले आंशिक सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ ।

अधिकारी (२०७२) द्वारा कला सातको पुरानो हाम्रो नेपाली र नयाँ नेपाली पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन हाम्रो नेपाली र नयाँ नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको आन्तरिक आधार र बाह्य आधार गरेर दुई आधारमा तुलना गरिएको पाइयो । आन्तरिक आधारमा विषयवस्तु, विधा, भाषिक, संरचना र शब्दभण्डार, नमूना अध्ययन चित्रका आधार तुलना गरिएको छ भने बाह्य आधारमा आवरण श्रृव्य, आकार, छपाई, बधाई, कागजको स्तर र मूल्यको तुलना गरिएको देखिन्छ । विधागत प्रस्तुति अन्तर्गत विधागत पाठहरू र संख्या भनेर तालिका राखिएको छ । प्रत्येक अध्याय छोटो छरितो राखिएको र विधि अन्तर्गत पुस्ताकालयीय विधि प्रयोग भएको छ । तथ्याङ्क सङ्कलन विधिमा पुस्ताकालय, तुलनात्मक र वर्णनात्मक विधि उल्लेख छ । सन्दर्भग्रन्थ सूची पछाडी शोधार्थी व्यक्तिगत समेत समावेश भएको प्रस्तुत अध्ययनले नयाँ अवधारण निर्माण र सामान्य सहयोग गरेको छ ।

नेम्वाड (२०७०) द्वारा, लिम्बु भाषाको व्याकरण व्यवस्थाको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको पाइयो । उक्त अध्ययनमा पुस्ताकालयीय विधि प्रयोग भएको छ । व्याख्या तथा विश्लेषण खण्डमा लिम्बु जातिको सामान्य परिचय, लिम्बु भाषा र लिम्बु भाषाको व्याकरण व्यवस्था, वर्ण

व्यवस्था स्पष्ट प्रस्तुती गरिएको छ । लिम्बु भाषाको वर्ण व्यवस्था समेत उल्लेख भएको प्रस्तुत अध्ययनले धेरै सहयोग पुऱ्याएको छ ।

शर्मा (२०६९) द्वारा *पर्वत जिल्लामा बोलिने स्थानिय पर्वतेली भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन* दुई भाषाका शब्दरूपायत प्रक्रिया र शब्दभण्डारको अध्ययनमा आधारित भएर तुलना गरिएको छ । शब्द रूपायनमा लिङ्ग, वचन, कारक र आदरका आधारमा गरिएको छ भने स्रोतका आधारमा पर्वतेली भाषाको शब्द भण्डार प्रकार्यका आधारमा पर्वतमा भाषाको शब्दभण्डार र विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित शब्दभण्डार भनेर छुट्याइएको छ । प्रत्येकको छुट्टै तालिका प्रस्तुत गरिएको छ । साथै परिशिष्ट खण्डमा पनि दुई भाषामा बोलिने शब्दको सूची राखिएको छ । यस अध्ययनले दुई भाषाको तुलना गर्ने आशिक आधार प्रदान गरेको छ ।

अध्ययनमा पूर्वकार्यको उपयोगिता

शोधार्थीलाई समस्याको पहिचान गर्न, पुनरावृत्तिको सम्भावनालाई हटाउन, सम्भावित त्रुटिहरूबाट जोगिन नयाँ एवं उपयुक्त प्रविधि अपनाउन समस्याको चुरो पत्ता लगाउन विश्लेषणको आधार खोज्न शोधको आवश्यकता बोध गर्न र गराउन सहयोग पुऱ्याउँछ (शर्मा र लुइटेल्, २०५२:२८) ।

प्रस्तुत अध्ययनमा पूर्वकार्य गर्ने व्यक्तिले आफूले चयन गरेको शोधशीर्षकसँग सम्बन्धित विषयमा कुनै प्रयोजनले कुन पद्धति वा विधि अपनाएर के कति काम गरिएको छ र अब के कति गर्न बाँकी छ, त्यस क्षेत्रमा अब कुन कुन प्रश्न र समस्याहरू विद्यमान छन् भन्ने कुराको निक्यौल गर्न पूर्वकार्यको समीक्षालाई उपयोगमा ल्याइएको छ ।

सैद्धान्तिक/अवधारणात्मक ढाँचा

लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यसङ्गतिको तुलना गर्ने कार्यको थालनी यी नै पहिलो पटक भएको हो । त्रुटि विश्लेषणको अध्ययन प्रशस्त भएतापनि वाक्य गठनको तुलना भएको पाइएको छैन । स्तरीय नेपाली भाषामा अध्ययन नभएको क्षेत्र विरलै मात्र पाइन्छ तर लिम्बु भाषाका शब्द र वाक्यसङ्गतिको तुलना गर्ने कार्य विल्कुलै भएको छैन । यस अध्ययनको शीर्षक *लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यसङ्गतिको तुलना* अन्तर्गत लिम्बु भाषीहरूको बोलाइ तथा लेखाइमा प्रयुक्त वाक्यहरूको परिचय दिइएको छ । वाक्य विज्ञानका क्षेत्रभित्र व्याकरणात्मक कोटिका लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, विशेषण-विशेष्य, आदर, करण-अकरणको स्तरीय नेपाली भाषासँग तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । यो अध्ययन वाक्यगठन सम्बन्धी भएकाले वाक्यमा प्रयुक्त शब्दका अर्थलाई वाक्यकै रूपमा खुलाइएको छ । व्याकरणात्मक कोटिमा लिङ्गको वर्गीकरण तालिका निर्माण गरी

समानता र भिन्नताको विश्लेषण गरिएको छ । वचनगत भिन्नता छुट्टिने वाक्य निर्माण गरी तालिकाबाट वचन सम्बन्धि दुई भाषा बीचको समानता र भिन्नताको टिप्पणी गरिएको छ । कालगत छुट्टिने महल निर्माण गरी तालिकामा सुचीबद्ध गरिएको छ र समानता तथा भिन्नता सम्बन्धी छोटो प्रस्तुती गरिएको छ । यस बाहेकका भाषाका विभिन्न क्षेत्रहरूको प्रस्तुती निम्नानुसार रहेका छन् :-

पुरुष : वक्ता, श्रोता र सन्दर्भलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यसमा प्रथम पुरुष - म,, हामी द्वितीय पुरुष, तँ, तिमी, तृतीय पुरुष, त्यो, यो, ऊ, तिनीहरू, यिनीहरू प्रयुक्त सामान्य वाक्य निर्माण गरी दुवै भाषाका वाक्य ढाँचा तालिका बनाइ प्रस्तुत गरिएको छ ।

आदर : डा. हेमाङ्गराज अधिकारीका अनुसार आदररहित, मध्यम आदर, उच्च आदर, विशेष आदर, उच्चतर आदर उच्चतम आदरका आधारमा आदरार्थी शब्द प्रयोग भएका सामान्य वाक्य निर्माण गरी भाषागत समानता र भिन्नताको तालिकाद्वारा प्रष्ट पारिएको छ ।

करण र अकरण : क्रियाव्यापार भएको आशय भल्काउने करण र क्रियाव्यापार नभएको आशय भल्काउने अकरण बुझाउने 'न' चिन्हको प्रयोग गरिने छ । करण र अकरण बुझाउने सामान्य वाक्य निर्माण गरी करण र अकरणको छुट्टिने तालिकामा वाक्यगठन प्रक्रिया प्रस्तुत गरिने छ । क्रियापदको आदि, मध्य र अन्त्यमा 'न' चिन्हको प्रयोगद्वारा अकरणलाई चिनाउने छ जस्तै : राम भात खान्छ - राम भात खाँदैन । हरि पास भएछ - हरि पास भएनछ । भाइ खाजा खाओस् - भाइ खाजा नखाओस् ।

वाक्य : पूरा कुरा बुझाउन प्रयुक्त हुने पदहरूको समूह नै वाक्य हो । वाक्यमा ध्वनि, वर्ण, अक्षर, रूप, शब्द, पद, पदावली, वाक्यांशको आस्तित्व हुन्छ । नेपाली भाषाका वाक्य भेद गर्ने दुई ओटा आधारहरू (संरचनाको आधार र अर्थगत आधार) तालिकाबाट प्रष्ट पारिएको छ ।

(क) संरचनाका आधारमा वाक्य : सरल र जटिल गरी दुईभेद दुवै भाषामा प्रस्तुत्याइने छ र जटिल वाक्यका भेद, मिश्र, संयुक्त र मिलित तीन प्रकारहरू दुवै भाषामा उदाहरण सहित प्रष्ट पारिएको छ ।

(ख) अर्थगत आधार : सामान्यार्थक आश्चर्यबोधक, विद्यर्थक, सम्भावनार्थक र सङ्केतार्थक वाक्यहरू वाक्यहरूको एउटै महल तयार गरी प्रस्तुत गरिनेछ । संरचनाका आधारमा निर्मित वाक्य र अर्थगत आधारमा निर्मित वाक्यमा प्रयुक्त संरचना तह र अर्थगत समानता र भिन्नताको तुलना गरिएको तालिका प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय तीन

अध्ययन विधि

अनुसन्धानका लागि बनाइएको योजनालाई नै अनुसन्धानात्मक ढाँचा भनिन्छ । अनुसन्धानको उद्देश्य पूरा गर्न बनाइएको योजना, कार्यशैली एवं तौरतरिकालाई नै अनुसन्धानात्मक ढाँचा भनिन्छ । वास्तवमा अनुसन्धानको आकार, स्वरूप, प्रकृतिलाई निदृष्ट दिशाबोध गर्नु, तर्कपूर्ण र व्यवस्थित कार्यहरूको स्वरूप नै अनुसन्धानात्मक ढाँचा हो । यो अध्ययन पुस्तकालयीय विधि र परिमाणात्मक ढाँचामा आधारित रहेको छ ।

जनसंख्या तथा नमूना (अध्ययनको क्षेत्र)

कुनै पनि अध्ययनका लागि निश्चित जनसंख्या र ती जनसंख्यालाई सगम पर्ने गरिको भौगोलिकको मात्रा र अध्ययनको क्षेत्र सुनिश्चित भएन भने अध्ययनकाको समयमा दुविधा हुन गइ अध्ययनकर्ता अलमलमा पर्न सक्छ त्यसैले अध्ययनको क्षेत्र सुनिश्चित अनिवार्य सर्त हो ।

यस अध्ययनका लागि लिम्बु मातृभाषी वक्ताबाट शिक्षित, अशिक्षित, वृद्धवृद्धा, प्रौढ, वाक्यवस्था र किशोरावस्था गरी नमूना रूपमा छनौट गरिएको छ ।

नमूना छनौट विधि

अनुसन्धानको शीर्षकसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई लिँदा समय, श्रम र खर्चको दृष्टिकोणबाट संभव हुँदैन । यसर्थ सम्पूर्णजनसङ्ख्याबाट केहीलाई छानेर नमूनाको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ। एउटा भागबाट एक अंश लिइ सम्पूर्ण सामग्रीबारे ज्ञान गराउने प्रक्रियालाई नमूना छनौट विधि भनिन्छ । (शर्मा र लुइटेल् २०५५:४३) ।

प्रस्तुत अध्ययनका लागि लिम्बु मातृभाषीहरूको बसोबास भएको प्रमुख क्षेत्र निर्धारण गरिसकेपछि भाषिक समस्या समाधान गर्न बाँकी रहन्छ । सम्पूर्ण लिम्बुभाषी मध्येबाट लिम्बुभाषालाई मातृभाषाका रूपमा बोल्न जान्ने पहिलो भाषाका रूपमा जानेकाबाट छनौट गरिएको छ । छनौटको आधार भनेको शिक्षित, अशिक्षित, वृद्धवृद्धा, प्रौढ, वाक्यवस्था, किशोरावस्था गरेर ज्ञानको आधार उमेरको आधार एवं लैङ्गिक आधारमा नमूना छनौट गरिएको छ । नमूना छनौटमा सम्भाव्य र असम्भाव्य विधिका प्रकारहरूमा याद्विच्छक, वर्गहरू, क्रमवद्ध, समूह, प्रयोजनमूलक निर्णयात्मक, कोटा, आकस्मिक, सुविधाजनक विधिहरूलाई आवश्यकता अनुसार महत्व दिइएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोत

प्रस्तुत अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्दा सङ्कालित सामग्रीका स्रोतहरूमा प्राथमिक अन्तर्गत, सर्वेक्षण, अवलोकन, प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता प्रत्यक्ष सर्म्पर्क र द्वितीयक स्रोत अन्तर्गत, पुस्तक, लिम्बु र नेपाली भाषाका व्याकरण, ऐतिहासिक सामग्रीहरूमा वंशावली, अभिलेख साथै शोधपत्र र पत्रपत्रिकाहरू रहेका छन् ।

तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन (उपकरण)

प्रस्तुत अनुसन्धानका लागि तथ्याङ्क, सङ्कलनका साधनहरूमा प्रश्नवलीको प्रयोग, मतावली र यसको निर्माण अन्तर्गत, मौखिक प्रश्न सहमति, असहमति जनाउने रहेका छन् ।

तथ्याङ्क सङ्कलन विधि

प्रस्तुत अध्ययनका लागि तथ्याङ्क सङ्कलन विधि निम्नानुसार अवलम्बन गरिएको छ ।

- (क) सामग्री निर्माण : वाक्यगठन प्रक्रियामा आधारित भएर वाक्यमा प्रयुक्त लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, विशेषण-विशेष्य, आदर करण-अकरण सम्बन्धी प्रश्न निर्माण अन्तर्वार्ता, रेकर्ड आदि गरिएको छ । निर्माण गरिएका उपकरणलाई स्तरयुक्त, विश्वसनीय र परिष्कृत रूप दिन पूर्व परीक्षण गरिएको छ । शोधनिर्देशक, भाषाविज्ञसँग सरसल्लाह गरी प्राप्त सुझावबाट अन्तिमरूप दिइ प्रयोगमा ल्याइएको छ ।
- (ख) पूर्वपरीक्षण र परिमार्जन :
शोध सम्बन्धी निर्माण गरिएका उपकरणहरू नमूना छनौटमा परेका जनसङ्ख्या परीक्षण गर्दा उद्देश्यसँग मेलखाने भएमा मात्र शोधकार्य अगाडि बढाएको छ । सोचेजस्तो उद्देश्य पूरा गर्न नसक्ने देखिएमा उक्त सामग्रीको परिमार्जन गरेरमनक सामग्री र विशेषज्ञको सल्लाहका आधारमा शोधकार्य अगाडि बढाइएको छ ।
- (ग) सामग्रीको अन्तिम परीक्षण :
प्रस्तुत शोधकार्यको सीमा, उद्देश्य र यसमा प्रयोग भएको अध्ययनको विधिबाट तोकिएको क्षेत्रका नमूना छनौटमा परेका जनसङ्ख्यामा वाक्यगठन सम्बन्धी व्याकरणात्मक कोटिका लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, विशेषण, विशेष्य, आदर, करण, अकरण सम्बन्धि प्रश्नहरू निर्माण गरी सोबाट प्राप्त नतिजालाई तालिकाबद्ध

गरिएको छ । अर्न्तवार्ता अवलोकन र प्रत्यक्ष सर्म्पकवाट प्राप्त अनुभव अनुसार थप अध्ययन गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीको अध्ययन, व्यवस्थापन, सङ्कलन, वर्गीकरण तालिकीकरण वर्णन, व्याख्या र विश्लेषण गरी सामग्रीको अन्तिम परीक्षण समेत गरिएको छ ।

तथ्याङ्क विश्लेषण विधि

यस अध्ययनका लागि सामग्रीको सङ्कलन र तयारी पछि मौखिक रूपमा वक्ताहरूबाट प्राप्त नतिजालाई वाक्यगठन प्रक्रियाका आधारमा अध्ययन गरिएको छ । लिम्बु र नेपाली भाषाबीचको वाक्य निर्माण प्रक्रिया समानता र भिन्नता केलाइएको छ । तथ्याङ्क विधिको सिद्धान्त अनुसार केही वर्णन र व्याख्या गरिएको छ र धेरै जसो तुलनात्मक र तालिकीकरण विधि अवलम्बन गरिएको छ । लिम्बु र नेपाली भाषाका नमूना शब्द एवं वाक्यहरू सङ्कलन गरी वाक्य निर्माण प्रक्रियामा समानता र भिन्नताको पहिचान गर्न प्रयत्न गरिएको छ । के कस्ता समानता र भिन्नताहरू भेटिएका छन्, तीनलाई विश्लेषण गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा उपलब्ध स्रोत र सामग्रीलाई सन्दर्भग्रन्थ सूचीमा र परिशिष्ट खण्डमा राखिएको छ ।

शोधपत्रको रूपरेखा

- अध्याय एक :- शोध परिचय
- अध्याय दुई :- पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा
- अध्याय तीन :- अध्ययन विधि
- अध्याय चार :- व्याख्या तथा विश्लेषण
- अध्याय पाँच:- सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू

अध्याय चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

लिम्बु र नेपाली भाषाको सामान्य परिचय

लिम्बुभाषा : पूर्वी नेपालको मेची र कोशी क्षेत्रमा बसोवास गर्ने एक प्रमुख मङ्गोल जनजाति नै लिम्बु जाति हो । यिनै लिम्बु जातिले बोल्ने भाषालाई लिम्बु भाषा भनिन्छ । नेपालमा बोलिने चार भाषा परिवारहरूमा भारोपेली, भोट-बर्मेली, आग्नेली र द्रविड पर्दछन् । 'लिम्बुभाषा भोट-बर्मेली भाषा परिवारमा पर्दछ । भोट-बर्मेली परिवारका भाषाहरूमा लेख्य परम्परा भएका भाषामध्ये लिम्बु भाषा एक हो । यस भाषाको लेख्य परम्परा १५० वर्ष भन्दा लामो छ ।' (लिम्बु, नेपाली, अंग्रेजी शब्दकोश, २०५९)

लिम्बुभाषाको लिपिलाई शिरिजंगा लिपि भनिन्छ । वैरागी काइला (२०४९) का अनुसार यो लिपि आजभन्दा ६,००० वर्ष पुरानो हो । प्रथम शिरिजंगाले पुनः उन्थान गरी प्रचार - प्रसार गरे, त्यसैले यसको नाम शिरिजंगा लिपि रहन गएको हो । सन् १७०७ मा ताप्लेजुङ जिल्लाको तेल्लोकमा जन्मिएका दोस्रा शिरिजंगाले यसको व्यापक प्रचार - प्रसार गरे । ईसापूर्व नवौं शताब्दीका किराँती राजा शिरिजंगाले आफ्नो ध्यान तपस्या द्वारा आध्यात्मिक बलले लिपिको आविष्कार गरेका हुन् भन्ने कुरा लिम्बुभाषी वक्ता तथा विद्वानहरू बताउँछन् । 'लिम्बुभाषा भित्र चारओटा भाषिका रहेका छन् । पाँचथरे, फेदापे, तमरखोले र छथरे मध्ये पाँचथरे भाषिकालाई मानकको रूपमा मानिन्छ ।' (नेम्वाङ, २०७०:१९) यसै गरी लेख्य परम्परा र लिपिमा उल्लेख भए अनुसार २४ ओटा व्यञ्जन वर्ण र एकल द्विस्वर गरेर १६ ओटा ह्रस्व, दीर्घ वर्णहरू रहेका छन् । लिम्बु भाषामा नासिक्य वर्ण (ङ) वढी प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपालीमा जस्तो लिम्बुभाषामा छुट्टै निपात पाइदैन । नेपाली भाषामा ६ प्रकारको कारक र विभक्ति लिम्बुभाषामा ५ प्रकार मात्र पाइन्छ । नेपालीमा भएको ट, ठ, ड, ढ, ण, प, त, र, ञ वर्णहरू लिम्बु भाषामा पाइदैन ।

नेपाली भाषा : नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्दछ । भारोपेली भाषा परिवार सतम वर्ग र केन्तुम वर्ग दुई वर्गमा विभाजित छ । सतम वर्गभित्र भारत-इरानेली शाखाका इरानेली, दरद र आर्य गरी तीन भेद छन् । ई. पू. १५०० तिर भारतीय उपमहाद्वीपमा आर्यहरूको आगमन भएपछि आर्यभाषाको इतिहास सुरुभएको मानिन्छ । आर्यभाषा पनि प्राचीन, मध्यकालिन र आधुनिक गरी तीन उपभेदमा विभाजित छ । ती मध्ये आधुनिक आर्यभाषाबाट नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको देखिन्छ (पौडेल, १०५९:११९) ।

आर्य भाषा भनेको संस्कृत भाषा हो । नेपाली भाषा संस्कृत भाषाकै देन हो । संस्कृत भाषाको जन्मपछि यो वैदिक र लौकिक गरेर दुई हाँगामा विकसित हुन्छ । लौकिक हाँगामा खस प्राकृत भाषा हुँदै खस अप्रभंश भाषाको जन्म हुन्छ । खस अप्रभंश पूर्वी पहाडी भाषा मानिन्छ र यसैबाट नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको हो भन्ने विद्वानहरूको भनाइ छ । नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा हो । नेपाली भाषा नेपालका सबैभन्दा बढी मानिसले बोल्ने भाषा हो । यो नेपालभित्र मात्र होइन, नेपाल बाहिर दार्जिलिङ, भुटान, आसाम, बर्मा आदिमा फैलिएको छ । यसका वक्ताहरू सबै ठाउँमा एकैनासले बोल्दैनन्, जसको कारण नेपालीका क्षेत्रीय भाषिकाको जन्म हुन्छ । विभिन्न स्वदेशी तथा विदेशी विद्वानहरूले भाषिका निर्धारण गरेका छन् । यी मध्ये पोखरेलले ध्वनि, शब्द र अर्थ र व्याकरणलाई अध्ययनको आधार बनाई विशेषताका आधारमा उपभाषिका समेतको उल्लेख गरेका छन् । उनका विभाजन अनुसार नेपालीका क्षेत्रीय भेदहरू पूर्वेली (खसानी, पर्वती र गोर्खाली), माझाली ओरपाच्छिमा, मझपाच्छिमा र परमाच्छिमा रहेका छन् । यसरी हेर्दा पूर्वेली भाषिकाको क्षेत्र व्यापक रहेको छ । पूर्वेली भाषिकाको गोर्खाली उपभाषिका मानक नेपाली भाषासँग नजिक रहेको देखिन्छ ।

वाक्यगठनको सैद्धान्तिक परिचय

वाक्यगठनका बारेमा व्याख्या गर्ने क्रममा निम्न विद्वानका अभिव्यक्ति र आशयलाई मनन गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ :

- व्याकरणिक अर्थको अभिव्यक्तिका लागि शब्दमा गरिने परिवर्तनलाई रूपायन भनिन्छ (शर्मा, २०५७:५०) । उनका अनुसार व्याकरणिक अर्थले वाक्यगठनका पक्षहरू- लिङ्ग, वचन, कारक, काल, पक्ष, भाव आदिलाई बुझाउँछ भन्ने कुरा उल्लेख छ ।
- शब्दमा गरिने रूपायनले त्यस शब्दको कोटिमा परिवर्तन गरिदिन्छ । व्याकरणात्मक अर्थको परिवर्तनका लागि शब्दमा विभिन्न लिङ्ग, वचन, पुरूष, कारक, काल, पक्ष, भाव जनाउने गरी रूपायन प्रत्ययहरू गाँसिन्छन् (ढकाल, २०५७ : १३०) ।
- व्याकरणात्मक कार्य अन्तर्गत प्रत्ययहरूद्वारा सङ्केत गरिएको लिङ्ग, वचन, पुरूष, काल, पक्ष, वाच्य, कारक आदि जनाउँछ । नेपाली भाषामा शब्द र क्रियासँग सम्बन्ध हुन आउने विभिन्न किसिमका प्रत्ययहरूद्वारा यी कोटिहरूको बोध हुन्छ (बन्धू २०५३ : ८४) ।
- वाक्यमा लिङ्ग, वचन, पुरूष, कारक, काल आदि छुट्टिएनन् भने शब्द जिउन सक्दैनन्, जसबाट वाक्यमा अव्यवस्थिता आउँछ (पराजुली, २०६०:७९) ।

➤ वाक्यगठन अन्तर्गत नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, निताप आदि पदवर्गको साथै लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, पक्ष, भाव, वाच्य आदि सबै पर्दछन् । पदवर्गकै आधारमा लिङ्ग, वचन, कारक आदिको रूपायन हुने भएकाले यी सबै वर्गलाई एकै समूहमा राख्नु पर्दछ (त्रिपाठी तथा अन्य, २०३७ : २८२) ।

व्याकरणात्मक अर्थ परिवर्तनका लागि शब्दमा वाक्यगठनका तत्वहरू अपारिहार्य हुन्छन् । उक्त भनाइहरूबाट के प्रष्ट हुन्छ भने व्याकरणिक कोटि भाषा तथा शब्दवर्गको जीवन्त पक्ष हो । यसले शब्द शब्द बीचको अन्तरसम्बन्ध देखाउनुका साथै व्याकरणात्मक कार्यको बोध गराउँछ र शब्दको निश्चित अर्थ प्रदान गर्दछ ।

शान्तिप्रसाद ढकालको सामान्य भाषाविज्ञानमा उल्लेख भए अनुसार वर्णनात्मक, तुलनात्मक र ऐतिहासिक वाक्य विज्ञान गरेर वाक्यविज्ञानका तीन भेद रहेका छन् । सोही वर्गीकरण अनुसार वाक्य विज्ञानको अध्ययन क्षेत्र भनेर शब्द, पद, पदावलि, वाक्यांश, वाक्य, अनुच्छेद, परिच्छेद र सङ्कथनको व्याख्या गरिएको छ । वाक्यगठन सम्बन्धी कोटि भन्नाले ढकालका अनुसार व्याकरणात्मक कोटि भन्ने बुझिन्छ । डा. हेमाङ्गराज अधिकारीको नेपाली भाषा शिक्षण (२०६१) का अनुसार व्याकरणात्मक कोटिलाई वाक्यगठनका आधारभूत तत्व भनेर उल्लेख गरेका छन् । वाक्यगठन भाषाको व्याकरणशास्त्रको अभिन्न पक्षको रूपमा रहेको पाइन्छ । वाक्यगठन विना भाषा सरल, सुसङ्गठित, व्यवस्थित र नियमित रूपमा संचालन हुन सक्दैन । भाषालाई निश्चित अर्थ दिन, अभिव्यक्ति पत्ता लगाउन, प्रष्ट पार्न पनि वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । निश्चित तथा संगठित रूपमा सामान्यार्थक र बोध गर्ने व्याकरणिक र कोशीय अर्थ पनि वाक्यगठनका विविध पक्षहरूबाट नै ज्ञात हुने भएकाले वाक्यगठनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको प्रष्ट हुन्छ ।

वाक्य परिचय

अभिव्यक्तिको सबै भन्दा सानो एकाइलाई वाक्य भनिन्छ । वाक्यमा सार्थक शब्दहरूको निश्चित क्रम र स्वीकार्य अर्थ हुन्छ । वाक्य भाषिक संरचनाको सबैभन्दा ठूलो एकाइ हो भने अभिव्यक्ति (सङ्कथन) को सबैभन्दा सानो एकाई हो । एउटा वाक्यमा नामिक पद क्रियापद र अव्ययपदहरू अटाउन सक्छन् तर प्रत्येक वाक्यमा एउटा कर्ता र एउटा क्रियाचाँहि अनिवार्य हुन्छ । नेपाली वाक्यढाँचामा कर्ता, कर्म र क्रियाको निश्चित संरचना रहेको छ । वाक्य सम्बन्धि केही विद्वानहरूको भनाइ यस्तो रहेको छ :

पूरा कुरा बुझाउन प्रयुक्त हुने पदहरूको समूह नै वाक्य हो । वाक्यमा ध्वनि, वर्ण, अक्षर, रूप, शब्द, पद, पदावली र वाक्यांशहरूको अस्तित्व हुन सक्छ (ढकाल, २०६६:२३०) ।

संरचनावादी पद्धतिअनुसार वाक्य भनेको तल्ला घटकबाट बनेको सबभन्दा ठूलो एकाइ हो । यस कारण वर्ण, अक्षर, रूप, शब्द, पदावली उपवाक्य हुँदै वाक्य एउटा शृङ्खलाबाट बनेको हुन्छ (भण्डारी, २०६७:४८) ।

'आकांक्षा, योग्यता र आसक्ति यी तीनै तत्व र उद्देश्य एवं विधेय यी दुवै अवयव मिलेर रहेका पूरा कुरा बुझाउने सार्थक पदहरूको समूह वाक्य हो ' (विष्ट, २०५६:१४९) ।

माथिका भनाइबाट के स्पष्ट हुन्छ भने उद्देश्य र विधेय दुई अवयव एउटा वाक्यमा प्रयुक्त भएपछि पूर्ण वाक्य हुन्छ । कर्ता र क्रिया मिलेर बनेको स्वतन्त्र भाषिक एकाइलाई वाक्य भनिन्छ । वाक्यले अभिव्यक्तिलाई पूर्णता प्रदान गर्दछ । त्यसैगरी शान्तिप्रसाद ढकालले आफ्नो कृति सामान्य भाषाविज्ञान (२०६६) पृष्ठ २३० मा नेपाली भाषाका वाक्य भेद गर्ने दुई आधार भनेर संरचनाको आधार र अर्थगत आधार उल्लेख गरेका छन् । संरचनाका आधारमा वाक्य सरल र जटिल गरी दुईप्रकार बताएका छन् भने जटिल वाक्यका तीन भेद मिश्र, संयुक्त र मिलित रहेका छन् । त्यस्तै अर्थगत आधार अन्तर्गत सामान्यार्थक, प्रश्नार्थक, आश्चर्यबोधक, विध्यर्थक, सम्भावनार्थक र सङ्केतार्थक गरी ६ प्रकार उल्लेख छन् ।

उपर्युक्त आधारहरूबाट नेपाली भाषामा वाक्यगठनका पक्षहरू वचन, लिङ्ग, पुरुष, करण, अकरण, विशेषण नै हुन् । यस अध्ययनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, आदर, करण, अकरण र वाक्य भेद गर्ने दुईओटा आधारहरू संरचनाको आधार र अर्थगत आधारमा लिम्बु र नेपाली दुवै भाषाका वाक्य बीच तुलना निम्नानुसार गरिएको छ ।

संरचनागत आधारमा वाक्यसङ्गतिको तुलना

सरल वाक्यहरूको तुलना

संरचनाका आधारमा तीन प्रकारका वाक्य सरल, मिश्र र संयुक्त रहेका छन् । लिम्बु र नेपाली भाषामा यी तीनै वाक्यहरूको अलग अलग परिचय यस प्रकार रहेका छन् :
एउटा मात्र उद्देश्य (कर्ता) र विधेय (समापिका क्रियापद) भएको वाक्यलाई सरल वाक्य भनिन्छ ।
जस्तै :

नेपाली वाक्य

पानी परेर बाटो हिलो भयो ।
मह काढ्नेले हात चाट्छ ।
रामु घरमा गएर आमालाई सघाउँछ ।
मानिसलाई आपत्पर्दा धैर्य छाड्नु हुँदैन ।

लिम्बु वाक्य

उहीतीन थैयाआड लाम्इन् लेक्वा पोखे ।
सःवाखु केभाँवान्ले होकिन् लागु ।
रामु हिम्ओ पेआड् कुम्मा याम्बक् फाःरू ।
मनारेः आपत्परचोकिल् धैर्य लेःम मेनुनेन्।

मिश्र वाक्यहरूको तुलना

मुख्य र अधीन उपवाक्यलाई सापेक्ष संयोजक (जो-जो, जसले-त्यसले, जब-तब, जसलाई-त्यसलाई, जहाँ - त्यहाँ, जसै-त्यसै, केभने - भनेर, भनी आदि) ले जोडेर बनेको वाक्यलाई मिश्र वाक्य भनिन्छ । जस्तै :

जब पानी पयो, तब बाटो हिलो भयो ।

जब उहीतीन थैयाआड, तब लाम्इन् लेक्वा पोखे ।

जसले मह काढ्छ, उसले हात चाट्छ ।

जसरे सःवाखु फाँदु, हेल्ले होकिन् लागु ।

जुन रामु हो, त्यो आमालाई सघाउँछ ।

जुन् रामुरो, हेल्ले कुम्मा फाःरू ।

जतिवेला मानिसलाई आपत् पर्छ, त्यतिवेला धैर्य छाड्नु हुँदैन ।

आफल्येम् मनाहार आपत्परचोक, आफल्लेयाम्साड् धैर्य लेःम मेनुनेन् ।

संयुक्त वाक्यहरूको तुलना

दुई वा दुईभन्दा बढी स्वतन्त्र उपवाक्यलाई निरपेक्ष संयोजक (न, कि, चाहे, र, अनि, तर, पनि, किनभने, त्यसैले, तसर्थ, तापनि, अथवा, या, आदि) ले जोडेर बनेका वाक्यलाई संयुक्त वाक्य भनिन्छ । जस्तै :

पानी पयो र बाटो हिलो भयो ।

उहीतीन थैयाआड लाम्इन् लेक्वा पोखा ।

ऊ मह काढ्छ अनि हात चाट्छ ।

हेल् सःवाखु फाँदु हेक्याड् होकिन् लागु ।

न रामु घर जान्छ न आमालाईनै सघाउँछ ।

न रामुहिमओ पेक् न कुम्मा याम्बक् नै फाःरू ।
मानिसलाई आपत् पर्छ तर धैर्य छाड्नु हुँदैन ।
मनारू आपत् पर्चौक् हेकिसाड्, धैर्य लेःम मेनुनेन् ।

अर्थगत आधारमा वाक्यसङ्गतिको तुलना

वाक्य तुलनाका आधारहरूमा वाक्यको अर्थगत तहमा सामान्यार्थक, प्रश्नार्थक, आश्चर्यबोधक, विध्यर्थक, सम्भावनार्थक र सङ्केतार्थक रहेका छन् । अर्थगत वाक्य निर्माण गरी लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यबीच तुलना यस प्रकार रहेको छ :

तालिका नं. १

अर्थगत आधारवाक्य	लिम्बु भाषाका वाक्य	नेपाली भाषाका वाक्य
सामान्यार्थक वाक्य	गोपाल लाखे अमच्छे पेक् । आड्गा नाःसिम्मा चोःक् ।	गोपाल लाखे हेर्न जान्छ । म आराम गर्छु ।
प्रश्नार्थक वाक्य	गोपाल लाखे अमच्चे पेक्पी ? हेने तक् केजवी ?	गोपाल लाखे हेर्न जान्छ ? तिमी खाना खान्छौ ?
आश्चर्यबोधक वाक्य	गोपाल लाखे अमच्छ पेक्पी ! हेने ज्वरो त्यावी !	गोपाल लाखे हेर्न जान्छ ! तपाईंलाई ज्वरो आयो !
विध्यर्थक वाक्य	गोपाल लाखे अमच्छ पेगे । आल्ल हेने पेगे ।	गोपाल लाखे हेर्न जा । अहिले हजुर जानुहोस् ।
सम्भावनार्थक वाक्य	गोपाल लाखे अमच्छ पेक्लावे । नुसा आखो ताव्ला ।	गोपाल लाखे हेर्न जाला । भाई भरे आउँछ होला ।
सङ्केतार्थक वाक्य	यान्द्रिक् तागर् गोपाल लाखे अमच्छ पेक् । याड् खोसुर् शिव खेल अमच् पेक् ।	फुसर्द भए गोपाल लाखे हेर्न जान्छ । पैसा भेटे शिव खेल हेर्न जान्छ ।

स्रोत : (चेम्जोङ्ग, २०३१)

वाक्य संरचनाका आधारमा सरल, मिश्र र संयुक्त गरेर तीन प्रकार दुवै भाषामा माथि उल्लेख भएको छ । सरल वाक्यलाई मिश्र वाक्य बनाउँदा सापेक्ष संयोजकको प्रयोग भएको छ भने लिम्बु भाषाका वाक्यमा नेपाली कै संयोजकमा फरक विभक्ति प्रयोग भएको छ । संयुक्त वाक्यमा पनि नेपाली भाषाका न, नै जस्ताको तस्तै प्रयोग भएको छ । नेपालीको अति, तर संयोजकको स्थानमा क्रमशः हेक्याड् र होकिसाड् शब्द आएका छन् । नेपालीको काढ्छमा फाँदु र काढ्नेलेको

स्थानमा केभावान्ते शब्द आएको छ । काढ्छबाट काढ्नेले हुँदा 'छ' वर्ण 'ने' मा परिणत भएको छ भने लिम्बु शब्दमा फाँदुबाट केभावान्ते हुँदा विलकुलै फरक वर्णको उपस्थिती रहेको छ । अर्थका आधारमा नेपालीको सामान्य अर्थबाट प्रश्नार्थक वाक्यमा परिवर्तन गर्दा केवल चिन्ह मात्र, बदलिएको छ भने लिम्बु वाक्यमा चिन्हको साथै क्रियामा पेक्बाट पेक्पी भएको छ । नेपालीमा आश्चर्यबोधक चिन्हमात्र परिवर्तन भएको स्थानमा लिम्बु वाक्यमा अमच्छेबाट अमछ भएर नेपाली भाषाको वाक्यसँग चिन्ह प्रयोगमा मात्र समान रहेको छ । नेपालीमा जाला, होला, सम्भावना जनाउने क्रियामा अन्तिममा 'ला' वर्णको प्रयोग हुँदा लिम्बु वाक्यमा पेक्लावे र ताब्ला शब्द आएका छन् । पेक्लावेले शब्दले नेपालीको 'जाला' सँग वर्णगत भिन्नता देखाएको छ भने ताब्ला र होला शब्दमा अन्त्यको 'ला' वर्णको प्रयोगले नेपाली वाक्यसँग समान रहेको छ । यसरी हेर्दा के देखिन्छ भने लिम्बु वाक्यको एउटै अवस्थामा पनि अर्थ र प्रयोगका हिसाबले भिन्न वर्णको आगमन हुने रहेछ ।

व्याकरणिक कोटिहरूका आधारमा वाक्यसङ्गतिको तुलना

लिङ्गगत तुलना

भाले र पोथी छुट्याउने आधार शब्द लिङ्ग हो । लिङ्गका सम्बन्धमा विभिन्न विद्वानहरूको भनाइ यस प्रकार रहेको छन :

नेपाली भाषाको वर्णानात्मक व्याकरणमा मानवीय र मानवेत्तर गरी दुई प्रकारका लिङ्ग व्यवस्था पाइन्छ (ढकाल, २०५६:१९५) ।

'स्त्री पुरुष र निर्जीव वस्तुका विषयमा ज्ञात गराउने शब्दको रूप लिङ्ग हो (पराजुली, २०६२:७९) ।

प्रस्तुत परिभाषाबाट के प्रष्ट हुन्छ भने लिङ्ग - पुरुष, स्त्रि वा निर्जीव जातिको बोध गराउने व्याकरणिक कोटि हो । लिम्बु भाषामा नाम र विशेषणको पदसङ्गतिको आधारमा सीमित रूपमा मात्र लिङ्ग भेद पाइन्छ (नेम्वाङ्ग, २०७०, ३२) ।

लिम्बु र नेपाली भाषाका वाक्यबीच तुलना निम्नानुसार रहेको छ :

तालिका नं. २

पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
(क) बुवा बजार जानु भयो । पाप्पा पाङ्जुम्ओ पेगा ।	(क) आमा बजार जानुभयो । माम्मा पाङ्जुम्ओ पेगा ।
(ख) भाई असल छ । नुसा नु:वा चोक् ।	(ख) बहिनी असल छे । नुसा नु:मा चोक्
(ग) बुढो मान्छे निदायो । कापोवा मनान् इप्सा ।	(ग) बुढी मान्छे निदाई । का:मुमा मनान् इप्सा ।
(घ) कान्छा बाजे इलाम जान्छन् । फो:बा थेत्वा इलाम पेक्लो ।	(घ) कान्छी बज्यै इलाम जान्छन् । फो:मा युमा इलाम पेक्लो ।

नेपाली भाषामा बुवा, आमा, बाबा, मुमा फरक फरक बोलिए जस्तै लिम्बु भाषामा पनि पाप्पा-माम्मा, कुम्वा-कुम्मा गरेर बोलाइको स्थानगत भिन्नता रहेको भेटिएको छ । भाइ र बहिनी दुई फरक शब्दलाई लिम्बु भाषामा एउटै नुसा शब्द प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषामा कर्ता अनुसारको क्रियामा परिवर्तन हुन्छ भने लिम्बुभाषामा कर्ता पुलिङ्ग अथवा स्त्रीलिङ्ग जे भए पनि क्रियामा परिवर्तन हुँदैन । नेपालीको समापिका छ, छे, छिन जस्ता शब्दले लिङ्गगत पृथकता देखाएको छ भने लिम्बुभाषामा 'चोक' क्रिया सबै लिङ्गमा प्रयोग भएको छ । यसबाट के थाहा हुन्छ भने लिम्बु भाषामा कर्ता र क्रियाको मेल नेपालीसँग नमिलेर अंग्रेजी भाषाको नजिक देखिन्छ ।

वचनको तुलना

वचनले सङ्ख्यालाई जनाउँछ । सङ्ख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक धारा वचन हो । नेपाली भाषामा वचन दुई प्रकारका छन् - एक वचन र बहुवचन । लिम्बु भाषामा तीन प्रकारका वचनको व्यवस्था रहेको छ । वचनका सम्बन्धमा विभिन्न भाषाविद्हरूले आ-आफ्नै तरिकाबाट परिभाषा गरेको पाइन्छ । जो यस प्रकार रहेको छ :

एक वा अनेक छुट्याउने शब्दको नाम वचन हो (पराजुली, २०६०:८२-८३) ।

वचन नामको सङ्ख्यासँग सम्बन्धित कोटि हो । त्यसैले यसको सम्बन्ध सङ्ख्या र नामसँग रहेको पाइन्छ (अधिकारी, २०६२:८०) ।

वाक्यमा नामको एक वा अनेक सङ्ख्या अनुसार सबै प्रत्यय वा संरचनाको भेदलाई वचन भनिन्छ, जुन विश्वकै भाषामा पाइने नामको एउटा लिङ्ग जस्तै व्याकरणिक कोटि हो (पोखेल, २०५६:९६)।

उपर्युक्त परिभाषाबाट के बुझ्न सकिन्छ भने भाषाको प्रकृति अनुसार वचनको व्यवस्था फरक पर्न सक्छ । नेपाली भाषामा वचनको सम्बन्ध नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियामा रहेको पाइन्छ । लिम्बु भाषामा वचनको सङ्ख्या फरक परे पनि वचनले राख्ने सम्बन्ध नेपाली भाषासँग मिल्दो जुल्दो देखिन्छ जस्तै :

तालिका नं. ३

एकवचन	दुईवचन	बहुवचन
(क) म खान्छु । आङ्गा चाड् ।	आन्छया चास्या ।	हामीहरू खान्छौं । आङ्गया चाम्वा ।
(ख) तिमी जान्छौं । हेने केवेक् ।	हिन्छी किबिच्छी ।	तिमीहरू जान्छौं । हिनी किबिगी ।
(ग) ऊ खेल्छ । हने पड्वा ।	हुन्छी पड्वासी ।	ऊनीहरू खेल्छन् । हुन्छी पड्मेवारो ।
(घ) तपाइँ सुत्नुहुन्छ । खेने केइम् ।	खेन्छी केइम्सी ।	तपाइँहरू सुत्नुहुन्छ । खेनी केइप्सी ।

नेपाली भाषामा एक वचन र बहुवचन गरेर दुईवटा मात्र वचन व्यवस्था रहेको छ भने लिम्बु भाषामा तीनवटा वचन व्यवस्था रहेको छ । वचनको सङ्ख्या नेपाली भाषासँग असमान रहेको छ भने लिम्बु भाषाको भाषाको वचन व्यवस्था संस्कृतसँग समान रहेको छ । नेपालीको एक वचन 'म' बाट हामी हुँदा लिम्बुभाषाको आङ्गाबाट आङ्गया भएको छ । नेपालीको शब्द नै परिवर्तन हुँदा लिम्बु भाषाको शब्द भित्रको मात्रा बदलिएको छ । तिमीबाट तिमीहरू भए जस्तै हेनेबाट हिन्छी हुँदै बहुवचनमा हेनी भएको छ । यसरी सरसर्ती हेर्दा नेपालीमा 'हरू' प्रयोग गरेर बहुवचन बनाइन्छ भने लिम्बु भाषामा वचनको सङ्ख्या र परिवर्तनको नियम फरक रहेको छ । लिम्बु भाषामा दुईवचनमा प्रत्यय (छी) छ भने 'नि' प्रत्ययले बहुवचन जनाउँछ ।

कालगत तुलना

काल व्याकरणात्मक कोटिहरु मध्ये एक हो । काल भन्नाले समय भन्ने बुझिन्छ । यस कोटिको उपयोग क्रियाको वर्णात्मक सन्दर्भमा गरिन्छ । विभिन्न विद्वानहरुले निम्नानुसार आफ्नो धारणा व्यक्त गरेका छन् :

'काल समयसंग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि हो' (बन्धु, २०५३ : ८६) ।

'काल क्रियापदको समय सङ्केत कोटि हो ' (अधिकारी, २०६२ : १७७) ।

उपर्युक्त परिभाषाहरुबाट के बुझिन्छ भने क्रियाको रूप र सो रूपमा वर्णित कार्य वा अवस्थाको समय मात्र हुने सम्बन्धलाई काल भनिन्छ । यहाँ नेपाली भाषाकै आधारमा लिम्बु भाषाका वाक्यगठन व्यवस्थाको तुलना गरिएको छ । जस्तै :

तालिका नं. ४

वर्तमानकाल	भूतकाल	भविष्यत्काल
(क) म किताब किन्छु । आङ्गा सापन इङ्उङ् ।	मैले किताब किनेँ । आङ्गा सापन् इङ्उङ्लो ।	म किताब किन्ने छु । आङ्गा सापन् इङ्पनेवा ।
(ख) हामी आराम गछौँ । आङ्ग्या नाःसिम्मा चोग्या ।	हामीले आराम गछौँ । आङ्गे नाःसिम्मा चोग्या ।	हामी आराम गर्ने छौँ । आङ्ग्या नाःसिम्मा चोग्यारोफा ।
(ग) तँ पास हुन्छस् । हेने पास केबोङ् ।	तँ पास भइस् । हेने पास केवोखा ।	तँ पास हुनेछस् । हेने पास केबोङ्बे ।
(घ) तिमी राम्रा छौँ । हेने नुःव केजोक् ।	तिमी राम्रा थियौँ । हेने नुःव केजोगा ।	तिमी राम्रा हुनेछौँ । हेने नुःव केजोम्पावा ।

नेपाली भाषामा तीन प्रकारको कालको व्यवस्था रहेको छ भने लिम्बु भाषामा भूत र अभूत दुई प्रकारको काल रहेको छ । त्यसैगरी नेपाली भाषामा भूतकालका पाँचओटा पक्ष हुन्छन् भने लिम्बुभाषामा भूतकालका सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण पक्ष गरी तीन प्रकारमात्र रहेका छन् । नेपालीमा एकवचन कर्ता 'म' हुँदा क्रियामा क्रमशः किन्छु, किनेँ, किन्नेछु, हुन्छ भने लिम्बु भाषामा इङ्उङ् इङ्उङ्लो, इङ्उङ्पनेवा रहेको छ । यस्तै नेपालीमा एक वचन 'तिमी' द्वितीय पुरुष कर्ता हुँदा क्रिया क्रमशः छौँ, थियौँ, हुनेछौँ, हुन्छ भने लिम्बुभाषामा क्रमशः केजोक्, केजोगा, केजोम्पावा रहेको छ । यहाँ क्रियाको तहमा 'क' वर्ण भूतकालमा 'गा' र भविष्यतमा 'पावा' मा परिवर्तन भएको छ ।

वाक्यको कर्ता र कर्म नेपालीमा जस्तै कुनै परिवर्तन भएको छैन । क्रियामा मात्र परिवर्तन हुनुले भाषाको संरचनागत समानता रहेको देखिन्छ भने कालको संख्यामा भिन्नता रहेको छ ।

पुरुषको तुलना

पुरुषले व्यक्तिलाई बुझाउँछ । वक्ता, श्रोता र सन्दर्भलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । पुरुष सर्वनाम र क्रियासँग सम्बन्धित छ । नेपाली भाषामा पुरुष तीन प्रकारका छन् । लिम्बु भाषाको पुरुष पनि नेपाली भाषाकै आधारमा छुट्याइएको छ । यस सन्दर्भमा भाषाविद्हरूले पुरुषको परिभाषा यस प्रकार गरेका छन् :

'सर्वनाम र क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ' (बन्धु, २०५३:८५) । उनका अनुसार उत्तम पुरुष, मध्यम पुरुष र अन्य पुरुष तीन प्रकार रहेका छन् ।

'पुरुषले कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउँछ । यो विशेषतः सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ' (अधिकारी, २०६२ : ८८) । उनका अनुसार प्रथम, द्वितीय र तृतीय तीन प्रकारका पुरुष हुन्छन् । लिम्बु र नेपाली भाषामा पुरुष सम्बन्धि वाक्यहरूको तुलना यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका नं. ५

प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
(क) म बजार जान्छु । आङ्गा पाङ्जुम्ओ पेका ।	तँ बजार जान्छस् । हेने पाङ्जुम्ओ केवेक् ।	यो बजार जान्छ । कन् पाङ्जुम्ओ पेक् ।
(ख) हामी बजार जान्छौं । आन्छ्या पाङ्जुम्ओ पिच्छ्या ।	तिमी बजार जान्छौं । हेने पाङ्जुम्ओ केवेक् ।	यिनीहरु बजार जान्छन् । कङ्हा पाङ्जुम्ओ मेवेक् ।
(ग) म पौडी खेल्छु । आङ्गा अजाका ।	तँ पौडी खेल्छस् । हेने अकेजाक् ।	त्यो पौडी खेल्छ । हेन् अजाक् ।
(घ) हामी पौडी खेल्छौं । आङ्ग्या अजाक्त्क्या ।	तिमी पौडी खेल्छौं । हेने अकेजाक् ।	ऊ पौडी खेल्छ । हने अजाक् ।

नेपाली भाषामा पुरुषलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको छ । नेपाली भाषाकै आधारमा लिम्बु भाषालाई पनि वर्गीकरण गरिन्छ । नेपालीमा म, हामी प्रथम पुरुष, द्वितीयमा तँ, तिमी, तपाईं, र, त्यो, यो, ऊ, उनीहरु, तिनीहरु, यिनीहरु तृतीय पुरुष रहेका छन् । लिम्बु भाषामा आङ्गा आन्छि, आनि प्रथम पुरुष द्वितीयमा खेने, खेन्छि, खेनि र खुने, खुन्छि, खुनि

तृतीय पुरुष रहेका छन् । नेपाली भाषामा जस्तै लिम्बु भाषामा पनि कर्ता अनुसार क्रियामा परिवर्तन आएको छ । फरक के देखिन्छ भने लिम्बु भाषामा तीन वचनको व्यवस्था भएकोले प्रथम पुरुष बहुवचनमा आनि र दुईवचनमा आङ्ग्या प्रयोग भएको छ ।

आदरको तुलना

सम्मान जनाउने क्रियापदको कोटिलाई आदर भनिन्छ । सामाजिक मर्यादालाई जनाउने व्याकरणिक कोटि आदर हो । यो मुख्यतः नाम, सर्वनाम, र क्रियापदबाट अभिव्यक्त हुन्छ । आदरका सम्बन्धमा केही विद्वानहरुका भनाइहरु यहाँ उल्लेख गरिन्छ :

'शिष्टता वा सम्मानका तहहरु जनाउन प्रयोग गरिने वाक्यीय अथवा रूप प्रक्रियात्मक भिन्नतालाई आदरार्थी भनिन्छ' (शर्मा, २०५८ : २१३) ।

'सामाजिक मर्यादालाई जनाउने व्याकरणिक कोटि आदर हो' (ढकाल, २०६६:२४९) ।

'आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटि दसाउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ । आदर मूलतः श्रोता र अन्य सन्दर्भमा व्यक्त हुन्छ । यसका लागि श्रोता सन्दर्भमा आदरार्थी सर्वनामको र अन्य सन्दर्भमा चाँहि सर्वनामका साथै आदरसूचक नामको प्रयोग हुन सक्छ' (अधिकारी, २०६२ :९१) ।

उपर्युक्त भनाइका आधारमा नेपाली भाषामा सामाजिक स्तरको बोध गराउने व्याकरणात्मक कोटिलाई आदर भनिन्छ । यहाँ लिम्बु र नेपाली भाषाका आदर सम्बन्धि वाक्यहरुको यस प्रकार तुलना गरिएको छ :

तालिका नं. ६

आदरहित	सामान्य आदर	उच्च आदर	उच्चतर आदर	उच्चतम् आदर
तँ गइस् । हेने केवेगा ।	तिमी गयौं । -	तपाईं जानुभयो । -	हजूर जानुभयो । -	मौसुम सवारी भयो। -
उसले लेख्यो । हने साप्तु ।	उनले लेखे । -	उहाँले लेख्नुभयो । -	हजुरले लेख्नुभयो । -	मौसुफवाट लेखिबक्स्यो ।
त्यसले लेख्नेछ । हेल्ले साप्तुवावा	तिनले लेख्नेछन् । -	वहाँ लेख्नुहुनेछ । -	हजुर लेख्नुहुनेछ । -	मौसुफवाट लेखिबक्सिनेछ ।

नेपाली भाषामा जुन प्रकारले आदर सम्बन्धि धेरै शब्दहरूको प्रयोग हुन्छ त्यसरी लिम्बु भाषामा भएको पाइदैन । नेपाली भाषामा तँ, तिमी, तपाईँ, हजुर, मौसुफ जस्ता आदरार्थीको सट्टा लिम्बु भाषामा हने अर्थात हेनेको प्रयोग सबैमा एउटै रहेको छ । नेपालीमा भन्दा लिम्बु भाषामा विलकुलै फरक रहेको छ । आदाङ्गे शब्द लिम्बुहरूको केवल कुटुम्बलाई मात्र प्रयोग गर्ने एउटै मात्र आदरवाची शब्द हो । आदाङ्गेको अर्थ मालिक अथवा श्रीमान् भन्ने हुन्छ ।

करण - अकरणको तुलना

करण भनेको सकारात्मक वाक्य र अकरण भनेको नकारात्मक वाक्य हो । क्रियाव्यापार भएको आशय भल्काउने वाक्य करण र क्रियाव्यापार नभएको आशय भल्काउने वाक्य अकरण हो (ढकाल, २०६६: २४९) । वाक्यमा प्रयुक्त क्रियापदको स्वीकारजन्य अर्थ भए करण र निषेधात्मक अर्थ जनाउने व्याकरणिक कोटिलाई अकरण भनिन्छ । करण-अकरण सम्बन्धमा विभिन्न विद्वानहरूका भनाइहरू यस प्रकार रहेका छन् :

' सकारात्मक वा हो भन्ने अर्थ जनाउने वाक्यलाई करण र नकारात्मक वा होइन भन्ने अर्थ जनाउने वाक्यलाई अकरण भनिन्छ (काफ्ले र काफ्ले, २०६५ :१३५)

'सकारात्मक अर्थ बुझाउनेलाई करण भनिन्छ भने नकारात्मक, निषेधात्मक अर्थ बुझाउनेलाई अकरण भनिन्छ (विष्ट, २०५६ : १११) ।

उपर्युक्त परिभाषाहरूबाट के बुझिन्छ भने क्रियापद सकारात्मक भए करण र क्रियापद नकारात्मक भए अकरण हुन्छ । लिम्बु र नेपाली भाषाका वाक्यहरूको तुलना करण - अकरण दुवैमा यस प्रकार गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. ७

करण	अकरण
(क) राम भात खान्छ । राम तक् च ।	राम भात खादैन् । राम तक् मेजनेन् ।
(ख) हरि पास भएछ । हरि पास पोखेछ ।	हरि पास भएनछ । हरि पास मेवोखेन्छ ।
(ग) भाइ खाजा खाओस् । नुसारे कदम्फेवा चर् ।	भाई खाजा नखाओस् । नुसारे कदम्फेवा मेजनेल्ल ।
(घ) हरि सधैं चिया पिउँछ । हरिरे चुकु चिया थुडु ।	हरि कहिल्यै चिया पिउँदैन् । हरिरे आफाल्लाड् चिया मेधुडुन् ।
(ङ) सूर्य पूर्वमा उदाउँछ । नाम्इन् नाङ्गेन् पिन् ।	सूर्य पूर्वमा नउदाउने होइन । नाम्इन् नाङ्गेन् मेविन्नेम्वा मेन् ।

नेपाली भाषामा करणलाई अकरण बनाउँदा क्रियाको अन्त्यमा, मध्यमा र सुरुमा 'न' को उपस्थिती भएको छ । सधैंको कहिल्यै भएको छ भने अर्थमा परिवर्तन नहुने गरी अकरण बनाइएको छ । नेपालीमा खान्छबाट खादैन् हुँदा लिम्बु भाषामा 'च' बाट मेजनेन् क्रियाको प्रयोग भएको छ । अकरण वाक्यको क्रियामा दुवै भाषामा 'न' वर्णको उपस्थिती समानरूपमा भएको छ । लिम्बु भाषामा 'च' बाट मेजनेन् हुँदा विलकुलै असमान वर्णको आगमन भएको छ । भएछ को भएनछ बीचमा 'न' को उपस्थिती हुँदा लिम्बुभाषामा पोखेछबाट मेवोखेन्छ अकरणमा पनि 'न' कै उपस्थिति भएको छ । खाओस्बाट नखाओस् हुँदा लिम्बु भाषामा चरबाट मेजनेल्ल् क्रियाको उपस्थिति रहेको छ । यहाँ पनि वर्णको उपस्थिती असमान रूपमा भएको छ । सधैं पिउँछको कहिल्यै पिउँदैन् हुँदा चुकु थुडुबाट आफल्लड् मेधुडुन् भएको छ । करणमा आएको 'ड' वर्ण अकरणमा पनि आएको छ र 'ङ' वर्ण पछि अकरणमा 'न' को प्रयोग ले नेपाली भाषासँग परिवर्तन मिल्दो - जुल्दो देखिन्छ । उदाउँछको नउदाउने होइन भएको छ भने लिम्बु भाषामा पिन्बाट मेविन्नेम्वामेन् भएको छ । करणमा आएका वर्ण अकरणमा दोहोरिएका छैनन् तर नेपालीमा केही मात्र अलग वर्णको उपस्थितीमा उही पुरानै वर्ण दोहोरिएका छन् ।

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष, उपयोगिता तथा सुझाव

सारांश

यस शोधपत्रको उद्देश्य लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यगठन व्यवस्थाको परिचय दिनु, दुई भाषाका वाक्य बीच संरचना तहमा तुलना गर्नु र वाक्यसङ्गतिको प्रक्रियामा समानता र भिन्नता पत्ता लगाउनु रहेको छ । वाक्य तुलनामा संरचनाको आधार र अर्थको आधार भनेर दुई आधार रहेका छन्। व्यतिरेकी विश्लेषणको प्रक्रियाद्वारा वाक्यलाई व्याकरणात्मक कोटि - लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, करण, अकरणको तुलनामा अध्ययन सीमित रहेको छ ।

शोधपत्र पाँच अध्यायमा विभक्त गरिएको छ । अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको सैद्धान्तिक अवधारणा, अध्ययनमा पूर्वकार्यको उपयोगिता र सैद्धान्तिक ढाँचा राखिएको छ । पूर्वकार्यको समीक्षा गर्ने काममा दश जना महानुभावहरूको सृजना अध्ययन गरी वहाँहरूको समीक्षा गरिएको छ । शोधपत्र कसरी तयार गर्न भन्ने सम्पूर्ण कुरा सैद्धान्तिक ढाँचामा उल्लेख गरिएको छ । अध्याय तीनमा अध्ययन विधि, नमूना छनौट विधि तथा विश्लेषण विधि राखिएको छ । अध्याय चारमा शोधपत्रको रूपरेखा, विषयवस्तुको व्याख्या तथा विश्लेषणसँग सम्बन्धित रहेको छ । व्याख्या तथा विश्लेषण कै दोस्रो नम्बरमा वाक्यगठनको सैद्धान्तिक परिचय राखिएको छ । यसमा विभिन्न विद्वानहरूको भनाइ जस्ताको तस्तै साभार गरिएको छ । यस पछि वाक्य परिचय शोषक अन्तर्गत वाक्य सम्बन्धमा विभिन्न विद्वानहरूको परिभाषा रहेको छ । वाक्य तुलनाको संरचनागत आधारहरूमा सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्यको दुवै भाषाका वाक्य राखिएको छ साथै वाक्य तुलनाका अर्थगत आधार भनेर दुवै भाषाका वाक्य समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ । छैटौं नम्बरमा व्याकरणिक कोटिहरूको सैद्धान्तिक व्याख्या शीर्षक अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, आदर र करण-अकरणको अलग - अलग परिभाषा सहित दुवै भाषाका वाक्यको विश्लेषण गरिएको छ । वाक्यमा प्रयुक्त कर्ता, कर्म र क्रिया बीच दुवै भाषामा के कसरी ताल - मेल रहेको छ भनेर तुलना गर्ने काम भएको छ । पाँचौं अध्याय अन्तर्गत सारांश, निष्कर्ष, उपयोग तथा सुझावहरू समेटिएका छन् । अन्त्यमा सन्दर्भ उल्लेख भएको छ ।

निष्कर्ष

भाषा मानवीय इच्छा, आकांक्षा, विचार आदिको विनिमयको साधन हो । यसले मानव - मानव बीचको संचारको भूमिका निर्वाह गर्दछ । भाषा भन्नाले बोध र अभिव्यक्तिलाई प्रकट गर्ने, लेख्ने र कथ्य भाषालाई बुझिन्छ । लेख्य भाषा भन्नासाथ लिपि, वर्ण, अक्षर आदिको प्रसङ्ग अनिवार्य आउँछ । त्यसपछि साहित्य दर्शन एवम् रीतले आउँछन् । भाषा मानवीय आवश्यकता हो यसका लागि भाषा सिक्नु अनिवार्य हुन्छ । उच्च विचार, भावना आदि अभिव्यक्ति र बोधका लागि उच्च प्रकारकै भाषा सिक्नु पर्ने हुन्छ । यसै आवश्यकता पूर्तिका लागि भाषा शिक्षणको परम्परा सुरु भएको हो । मानव सभ्यताको आदिमकाल देखिनै कसरी भाषाको प्रभावकारी र व्यवस्थित रूपले शिक्षण गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा अनेकौं चिन्तन, मनन् र प्रयोगहरु भएका पाइन्छन् । भाषा शिक्षणमा मानवीय भाषा सिकाइ प्रक्रिया अध्ययनको ज्यादै ठूलो महत्व रहेको छ । भाषा मानिसले पैतृक सम्पतिको रूपमा नभई समाजबाट आर्जन गर्ने वस्तु हो । भाषा आर्जनका निमित्त प्रयत्न र परिश्रमको आवश्यकता पर्दछ । मानिसले प्रयत्न र भुलको प्रतिक्रियाबाट भाषा सिक्दछ । यो भाषा सिकाइको विशेषता हो । मानव भाव या विचार अरु छेऊ प्रकट गर्ने सार्थक शब्द वा वाक्यहरुको समूहलाई भाषा भनिन्छ भनेर नेपाली बृहत-शब्दकोशमा भनिएको छ । यो सामाजिक सर्म्पकको प्रभावशाली माध्यम पनि हो । भाषाका बारेमा स्वदेशी तथा विदेशी विद्वानहरुले विभिन्न परिभाषा गरेका छन् ।

यस शोधपत्रको शीर्षक **लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यसङ्गतिको तुलना** रहेको छ । भाषाका चार परिवारहरु भारोपेली, चिनिया तिब्बती (भोटबर्मेली), आग्नेली र द्रविड रहेका छन् । नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्दछ भने लिम्बु भाषा भोट बर्मेली भाषा परिवारमा पर्दछ । नेपाली भाषा संस्कृत भाषाको उपज हो । यसबाट विभिन्न भाषिकाहरु जन्मिएका छन् । यी भाषिका मध्ये पूर्वेली भाषिकाको गोर्खाली उपभाषिका मानक नेपाली भाषासँग नजिक रहेको देखिन्छ । लिम्बु भाषा लिम्बु जातिले बोल्ने भाषा हो । यस भाषाको आफ्नै लिपि तथा वर्ण व्यवस्था रहेको छ । लिम्बु भाषाको लिपिलाई शिरिजङ्गा लिपि भनिन्छ । वैरागी काइला (२०४९) का अनुसार यो लिपि आजभन्दा ६००० वर्ष पुरानो हो । लिम्बु भाषाका पनि चार उपभाषिका रहेका छन् : पाँचथरे, फेदापे, तमरखोले र छथरे । यी मध्ये पाँचथरे भाषा धेरै जनसङ्ख्यामा बोलिने भएकाले मानक भाषा मानिएको छ । आदिवासी लिम्बु जातिहरुको मातृभाषा नेपाली इतर परिवारको भाषा हो । त्यसकारण लिम्बु भाषाको पदसङ्गति र वाक्यगठन प्रक्रियामा नेपाली भाषासँग थोरै समानता रहेको छ भने धेरै जसो नमिलेको भेटिएको छ । नेपालीमा गर्छु, खान्छु, भन्छु, सुन्छु जस्ता क्रियापदको अन्त्यमा

'छु' वर्ण प्रयुक्त हुन्छ भने लिम्बुभाषामा चोगुङ्, चाङ्, पातुङ्, खेपसुङ् जस्ता नाके स्वर 'ङ' वर्ण आएको छ । नेपालीमा भन्छु र बोल्छु क्रियापदका लागि लिम्बु भाषामा पातुङ् शब्दले दुवैको काम गरेको छ । नेपालीमा आदररहित मध्यम आदर, उच्च आदर, उच्चतर आदर र उच्चतम आदरको व्यवस्था हुँदा लिम्बु भाषामा यस्तो भेटिएन । हेने र खेने एउटै अर्थमा स्थान अनुसार फरक प्रयोग भएको छ । आङ्गा-आन्छी-आनीको प्रयोग फरक स्थानमा आङ्गा - आन्छ्या -आङ्ग्या दुई किसिमको प्रयोग रहेको छ । आदाङ्गे शब्द लिम्बु भाषाको मर्यादित अर्थमा कुटुम्बहरुमा प्रयोग गरिन्छ ।

नेपाली भाषा भारोपेली भाषा परिवारभित्र पर्दछ भने लिम्बुभाषा भोट - बर्मेली भाषा परिवार भित्र पर्दछ । यसरी दुई भिन्न भाषा परिवार र भिन्न भाषिक विशेषता रहेका भाषाका वाक्यबीच तुलना गर्ने कार्य निश्चय नै जटिल विषय हो । यस अध्ययनमा दुई भिन्न भाषाका वाक्यमा प्रयुक्त कर्ता, कर्म र क्रियाको मेल संरचनागत र अर्थगत दुईओटा आधारमा तुलना गरिएको छ । समान र असमान पक्षको सामान्य विश्लेषण मात्र गरिएता पनि तुलनीय वस्तुको तौल मापन गर्न यस अध्ययनले आंशिक सफलता हासिल गर्नु पर्छ, भन्ने ठहर एवम् निष्कर्ष रहेको छ ।

उपयोगिता तथा सुभावहरु

कुनै पनि भाषा, जाति, धर्म, संस्कृतिको जर्गेना, संरक्षण र सम्बर्धन गर्न जरुरी हुन्छ । संसारमा हरेक कुराको उत्थान र पतनको क्रम निरन्तर चलिरहेको हुन्छ, जसमा पतनको मार्गमा लागेका जाति, भाषा, धर्म, संस्कृतिको वैज्ञानिक तवरले खोज तथा अध्ययन अनुसन्धान हुन सकेमा मात्र भावी सन्ततीले त्यस सम्बन्धमा थाहा पाउँछन् । यसबारे सरोकारवालालै जिम्मेवार हुनुपर्दछ । कुनै पनि एक स्थान र समयमा अनुपयोगी कुरा अरु कुनै स्थान र समयमा उपयोगी हुन सक्छ । त्यसरी नै धर्म, संस्कृति भाषाको समय सापेक्ष रूपमा परिमार्जन गर्नु, प्रयोग गर्नु नै संरक्षण गर्नु हो । लिम्बु भाषाका भावी अध्येयताहरुलाई स्तरीय नेपाली भाषाका विभिन्न पक्षसँग सम्बन्धित वाक्यका सम्बन्धमा जानकारी लिन, खोजी गर्न, तुलना गर्नमा यस अध्ययनले विशेष महत्व राख्दछ । पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्न तथा शिक्षण सिकाइ कार्यकलापमा यो अध्ययन उपयोगी हुन सक्छ । लिम्बु तथा नेपाली मातृभाषी दुवै किसीमका शिक्षार्थीलाई अन्य कुनै पनि भाषासँग नेपाली भाषाको तुलना गर्न यो अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउँछ, साथै व्याख्या एवं विश्लेषण गर्नमा सामान्य आधारभूत स्रोतको काम गर्नेछ, भन्ने विश्वास गरिएको छ ।

सुभाव

प्रस्तुत शोध अध्ययनको उद्देश्य अनुरूप वाक्यसङ्गतिको तुलना सम्बन्धि नीतिगत एवं कार्यान्वयन तहमा निम्नलिखित सुभावहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा, सर्म्पक भाषा, संचारको भाषा, शिक्षा र प्रसारणको भाषा भएकोले पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्ने कार्यमा नेपाली विषयकै विज्ञहरूलाई मान्यतादिइनु पर्दछ ।

नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने गराउने क्रममा नकारात्मक भावना विकसित भएको पाइन्छ । नेपाली विषय त जसले पढाए पनि हुन्छ, विद्यार्थीहरू आफैले पढेर पास गरिहाल्छन् भन्ने खालका सोचाइ, तालिम अप्राप्त शिक्षकलाई नेपाली विषय पढाउन दिने परिपाटिको अन्त्य गरिनु पर्दछ ।

भाषा सीपमूलक विषय भएकाले भाषाका विकासका लागि अभ्यासहरू तथा प्रयोग विधि अपनाउनु पर्दछ ।

नेपाली भाषाको बोलाइ तथा लेखाइमा अन्य भाषाका शब्दहरूको मिसावट हुनुहुँदैन ।

नेपाली भाषाको व्याकरण अन्तर्गत शब्दमा वर्ण परिवर्तन, ह्रस्व, दीर्घ सम्बन्धमा आएको नयाँ विचारले भाषाका प्रयोक्ताहरूलाई दुईओटा धारमा हिड्न बाध्य बनाएको छ, यस्तो हुनु हुँदैन ।

नेपाली भाषालाई जसरी बोले पनि, जसरी लेखे पनि हुन्छ र सिकाइमा यो जसलाई पनि सजिलो विषय हो भन्ने धारणा मष्तिष्कबाट हटाउनु पर्ने देखिन्छ ।

नेपालमा बोलिने भाषाहरु मध्ये लिम्बु भाषा पनि एक हो । यसको बैज्ञानिक अध्ययन गरिनु पर्दछ।

लिम्बु भाषाको लिपि तथा साहित्यको प्रचार - प्रसारमा जोड दिनु पर्दछ ।

लिम्बुभाषाको छुट्टै व्याकरणको व्यवस्था भए भाषा सिकाइमा सहजता आउँछ ।

ऐ-विषयका रूपमा विद्यालयमा पठनपाठन गर्न पाठ्यपुस्तकको अभावलाई पूरा गरिनुपर्दछ ।

लिम्बु संस्कृतिको संरक्षण लिम्बु भाषाको उत्थानबाट मात्र सम्भव छ । भाषा प्रयोक्ताले भाषाको प्रयोगमा विशेष महत्व दिनु पर्दछ ।

लिम्बुभाषी वक्ताहरूको बोलीमा नेपाली शब्दको प्रयोग बढिरहेको छ । समभाषी वक्तासँग लिम्बु भाषामै बोलिचाली गरेमा भाषा जीवित हुन पाउँछ ।

अन्त्यमा प्रस्तुत अध्ययन लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यसङ्गतिको तुलना सामान्य विश्लेषणात्मक अध्ययन हो । यो अध्ययन वाक्यगठनका कुनै खास क्षेत्रसँग सम्बन्धित भएकाले अध्येताहरूले उक्त क्षेत्रमा गर्ने तुलनाको अध्ययन यहाँ गरिएको छ । सिकाइको क्षेत्रमा तल्लो तह देखि उच्च तह सम्म पुग्दा शैक्षणिक दृष्टिले वाक्यसङ्गति सम्बन्धि समस्या नआउन त्यस्ता समस्याहरूको समाधानका लागि अध्ययन गरिएका कुरा र प्रस्तुत सुभावले सम्बन्धित क्षेत्रको

शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गर्न आवश्यक सहयोग पुगोस् र अन्त्यमा प्रस्तुत विषय अध्ययन गर्न खोज्ने जो सुकैलाई पनि मार्गदर्शन प्रदान गरौस् भन्ने आशा लिइएको छ ।

भावी अनुसन्धान

अनुसन्धान भनेको एकपटकमात्र गरेर सकिने कुरा होइन । यो निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो र चलिरहनु पर्दछ । देश र समाजलाई नयाँ नयाँ आयाम थप्ने विकास र प्रगतिको सुत्रधारका रूपमा अनुसन्धानको उच्च स्थान रहेको छ । यहाँ लिम्बु र नेपाली भाषाको वाक्यसङ्गतिको तुलना गरिएको छ तर यो अध्ययन विश्लेषण मात्र पर्याप्त नहुन सक्छ । लिम्बु जाति, उनीहरूको भाषा र नेपाली भाषाको प्रयोग जस्ता अन्य उपयुक्त आधारहरू समेटेर उत्तरवर्ती अध्येताहरूले नयाँ ढङ्गले अध्ययन विश्लेषण गर्न सक्छन् । अतः लिम्बु जातिभाषा र नेपालीभाषाका बारेमा विभिन्न विषयमा अध्ययन गर्न सकिने देखिन्छ । ती विषयवस्तु तथा सम्भाव्य शीर्षकहरू निम्नलिखित छन् :

- नेपाली र लिम्बुभाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण ।
- लिम्बु भाषाको ऐतिहासिक विकासक्रमको अध्ययन ।
- लिम्बु भाषाभित्रका भाषिक भेदहरूको अध्ययन ।
- नेपाली भाषाको शिक्षणमा लिम्बु मातृभाषाको प्रभाव ।
- लिम्बुभाषी विद्यार्थी र नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीको बोलाइगत तुलना ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

पुस्तक सूची

- ज्ञवाली, रामप्रसाद र गणेशप्रसाद भट्टराई, (२०६०), *साधारण नेपाली*, काठमाण्डौं : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज, (२०६१), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाण्डौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- काफ्ले, चूडामणि र विश्वराज, (२०६५), *नौलो नेपाली व्याकरण रचना र अभ्यास*, काठमाण्डौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- विष्ट, उद्धव, (२०५६), *अनिवार्य नेपाली सहायक*, वाराणसी : राजेश प्रकाशन ।
- नेम्वाड, वीर, (२०१५), *मौलिक लिम्बु चाड*, काठमाण्डौं : अमरदीप छापाखाना ।
- भण्डारी, पासरमणि र सालिकराम पौडेल, (२०६७), *सामाजिक भाषाविज्ञान र मनोभाषाविज्ञान*, काठमाण्डौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भट्टराई, रामप्रसाद, (२०६८), *भाषिक अनुसन्धान विधि*, काठमाण्डौं : शुभकामना प्रकाशन ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद, (२०६६), *सामान्य भाषाविज्ञान*, काठमाण्डौं : शुभकामना प्रकाशन ।
- न्यौपाने, टंकप्रसाद र अन्य, (२०६७), *भाषा विज्ञानका प्रमुख सिद्धान्त*, काठमाण्डौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- पौडेल, नेत्रप्रसाद, (२०५९), *सामान्य र प्रायोगिक भाषा विज्ञान*, काठमाण्डौं : पैरवी प्रकाशन ।
- ढुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल, (२०६०), *प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाण्डौं : एम. के. पब्लिशर्स एण्ड डिष्ट्रीब्युटर्स ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र माधवप्रसाद पौडेल, (२०६७), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाण्डौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- बन्धू, चूडामणि, (२०५३), *भाषाविज्ञान*, (सातौं सं.), काठमाण्डौं : साभ्ना प्रकाशन ।

शोधपत्र सूची

वानिया, शेरबहादुर, (२०६०), कक्षा ५ का लिम्बु मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

नेम्बाङ, सूर्यज्योति, (२०७०), लिम्बु भाषाको व्याकरण व्यवस्थाको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा, भापा ।

भण्डारी, ज्ञानेश्वर, (२०६६), बुटवल नगरपालिका भित्रका माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस, बुटवल ।

अधिकारी, कृष्णकुमारी, (२०७२), कक्षा ७ को पुरानो हाम्रो नेपाली र नयाँ नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा, भापा ।

पत्रपत्रिका सूची

जुनेली, स्वर्णमहोत्सव स्मारिका, वर्ष ४५, अङ्क १४, करफोक विद्या मन्दिर करफोक, इलाम ।